

מקומם של מזמורי תהלים

כשירה העברית של אורי צבי גרינברג

מבוא

זיקתו של אצ"ג למסרי המקרא ולבשורותיו, לאירועיו, לדמויותיו וללשונותיו, כבר אינה צריכה ראייה. חוקרי שירתו עסקו בכך לרוב. מקום מיוחד תופסים בשירתו מזמורי תהלים, שלכתחילה נדרשו לשעתם ולדורות.² ממילא מובנת קרבתו אליהם. חיבורנו מבקש לבדוק את אופי הזיקה של שירת אורי צבי גרינברג העברית למזמורי תהלים. האם זו זיקה ישרה או הפוכה, רבה או מעטה, גלויה או סמויה, הנוטה היא לסוגות מסוימות מספר תהלים, אם לאו.

1. מקום הופעתם של מזמורי תהלים

אצ"ג שואל את כתובות המזמורים לציון שמות שיריו. כך, למשל, שמה של המחרוזת התשיעית ב"כלב בית" הוא "מזמור לבני קרח"³, הפותחת ומסיימת בצירוף "מזמור לבני קרח". דוגמה נוספת היא המחרוזת "למנצח מזמור שיר"⁴, המכילה חמישה שירים. אבל, בדרך כלל, משובצת תשתית תהלים בגוף השירים באופן בולט או בצמצום.

דוגמה לשימוש בולט נמצא ב"שיר גזע אברהם"⁵, הראשון במחרוזת פתוחה בת ארבעה שירים. השיר מבחין בין שני מיני אדם: יהודים וגויים. לדעתו, נושאי התרבות עלי אדמות הם יהודים. כל האחרים הם עובדי אלילים, המתהדרים בנוצות של תרבות, אולם זו זרה למהותם: "נָמַם פֶּה קוֹרֵא אֱלִי אֱלִילִים הַקְדָּמוֹן: / וְהִמָּה שְׁבִים אֱלִי שְׁבִילֵי הַקְדוּמִים / מְכַסֵּי הָאָזוּב". כאשר הם זקוקים לביטויי תרבות, "הם אלינו באים - אל הבאר העברית: / פי אף תפלה-יחידה-משלהם אין בפיהם: / לא בחג עם ולא באבל עם: / לא ביום כתר מלכם ולא ביום קבורתו: / לא ביום גבורות ולא לפני מסע קרב / על יבשת גים: / אל תפללות משלנו, / ממלכנו נוד, / באות השפתיים / במקהלות עם.. / סלה והללויה ואמן". האני השר רומז לסוגות ידועות בתהלים⁶, כגון מזמורי קינה ("אבל עם"), מזמורי מלך ("כתר מלכם"), מזמורי לאום ("יום גבורות") ומזמורי תודה ("חג עם"). גם הסיומות, "סלה והללויה ואמן" מאפיינות רבים ממזמורי תהלים.

שימוש נרחב נוסף בתשתית תהלים ובאותו נושא נמצא ב"שיר הפנים הקדוש / אחינו כל בית ישראל". השיר ארוך מקודמו ומפתח את סוגיית יחסי יהודים-גויים. זהו מעין שיר אשכבה ליהדות שהוכחדה, אולם בו בזמן זהו שיר החייאתו מחדש, למגינת ליבם של מכחידיו. האני השר משוכנע, שאומללות היהודים זמנית ושלבן הגויים מובטח. מחד גיסא, "שֶׁלָנוּ היא מלת הנצח ביקום". מאידך גיסא, "אלו

תאריכים: זיקה (ישרה והפוכה, גלויה וסמויה); אירוניה; תשתית

צמים הרודים עוד היום.. אמן ואמן: / באשר הם שולטים, שם ימוגו יהיו-לא-הם-אשר-הם⁷. הסיבה העיקרית לשנאת הגויים קשורה בתלותם בתרבות היהודית ובחקותם אותה:

שָׁכַסְדָּר עֲבוֹדַת כְּהֻנִים בְּמִקְדָּשׁ יִשְׂרָאֵל:
 בְּנִגְיַת הָעוֹגֵב וּתְהִלִּים לְמַלְכֵנוּ דָוָד,
 הִנְהִיגוּ גוֹיִים וּמְלָכִים בְּהִיכָל-תְּפִלְתָּם:
 לְיוֹם הַכְּתָרָה וּלְיוֹם אֲשַׁכְּבָה וּלְיוֹם דֵּין
 הַכִּינּוּנוֹ לָהֶם אֲמַרִי שֹׁפֵר מֵאֵז לְתַמִּיד:
 וְלֹא עֲלֵתָה בְּסֵ תְּפִלָּה עֲרֵבָה, לֹאֲלֵ חֵן שִׁפְתָנוּ:
 וְלֹא יָדְעוּ כְּסוּפִים אֶל מַעְבַּר כְּבֵרֵת אֲדַמְתָּם,
 הַפּוֹרַחַת מִזֶּה וּמִזֶּה לְגִהְרָם - -
 וּמְנוֹרַת הַמְּאֹר שֶׁהִלְקֵנוּ בְּבֵית-הַר-הַמֶּר,
 הִיא הִיא שְׂדוּלָקֵת לָהֶם בְּהִיכָל וּבִקְתָה:
 וְלוֹ כְּבֵתָה לָהֶם זֶה - וְהַחֲשִׁיכָה בְּפֶשֶׁם, כְּנִפְשׁוֹ
 שֶׁל זְקֵנָם הַקְּדָמוֹן וּכְנִפְשׁ חַיָּה בִּיעָרָם - -
 וְאֵת זֶה הֵם יוֹדְעִים .. אֵת זֶה הֵם יוֹדְעִים!
 אֵיךְ לֹא יִשְׁטְמוּנוּ גוֹיִים הַרְוֹדִים?⁸

אזכורים מצומצמים מצויים לרוב בשירת אורי צבי, לכן נסתפק בדוגמה אחת מאפיינת. בשיר "בשבח השיר המורד" משמש הצירוף "מזמור לדוד", בסיפא של השיר, ביטוי כללי לכל מזמורי תהלים ואולי לכל תפילות ישראל: "לצמד בפשטות בבית כנסת עם כל ישראל / ולזמר עם כלם ברב כח: מזמור לךודו"⁹.

2. זיקה ישראלית למזמורי תהלים בשירתו הלאומית של אצי"ג

בדרך כלל נאמן המשורר, המשבח ממזמורי תהלים, לרוח המקור, בעיקר בשיריו הלאומיים-קיבוציים-חזוניים, המתארים יציאה ממצב בלתי-אפשרי, קינתי, אבדני, פסימי אל מצב הפוך, מרומם, אופטימי (כלשון המשורר: מאיליה אל כוח). למשל, בשיר "גנוזות על התליה", ששמו מעיד על תכניו, מחייך המובל אל עץ התלייה. התליין נדהם: "מטרף! אלי מה אתה מתהיך?", הוא שואל. ומשיב לו העלם "זה מחמה", כלומר אינו כועס, אינו ממורמר, אף שהוא יודע שהתליין יביא עליו את מותו: "אני מתהיך לדורות הבאים". תשובה מיסטית כזו אין התליין מסוגל להבין, "אין מרגיש התליין / כי לבית המקדש הפך בית הקלאים - - / מזמור לךוד ים צפו הגלין"¹⁰. קידוש השם על מזבח עתיד חדש, הקרבת חייה-רגע למען חייה-עולם אינם נתפסים על-ידי מוציא להורג, שאינו יהודי ולמרבת הפלא גם לא על-ידי יהודים לא מעטים. להיפך: "בלילה ההוא גם נומו כל הלאם / למשפחתיו..לא הגיע הלום / דבר העלם לפני התליה בקהיר"¹¹. העלם משתייך לחבורת הנבחרים, שהאני-השר גם הוא חלק ממנה, כמתואר בקבצי השירה למיניהם. דבריו נתפסים כדברי נבואה: "הוא דבר דברו כנביא, קול בקהיר / שמצתי בלילה ההוא, וזה שיר / לזמר אדיר במקהלות הקביר - -"¹², רמז לשירת הלויים במקדש. דוגמה נוספת נמצא ב"שיר הפנים הקרוש / אחינו כל בית ישראל", בו משמשים מזמורי תהלים כמסד

לבית חדש שיוקם ליהודים בציון. נושא הדגל הוא אברהם אבינו, "הקרב אל-עוגב-אדירים-אלהי, עומד-רם ומגן / נגונים מסיני, / נגונים לדוד, ונגון לצתיד -"¹³.

תשתית תהלים משמשת אפוא בשירת אצ"ג הלאומית סמל למלכות ישראל השלישית. נוסף דוגמה אחת לכיסוס הטיעון. בשיר: "חזון גלעד לשבטי ישראל" מוצגים זה לצדו של זה גלעד לזכרם של נספים וחזון לכבודם של שורדים, שיזכו להקים מלכות שלישית, מלווה במזמורי דוד: "אתם, יקירינו הקדושים וטהורים .. בני אברהם, בני משה ודוד - / ואנחנו - התיים אחריכם, / האומרים להמשיך: עדי הגיענו לשכרה בירושלים, ... ונביאנו ומשוררנו הקדושים"¹⁴.

3. זיקה אירונית למזמורי תהלים כשירתו הלאומית של אצ"ג

לעיתים משתמש המשורר בשם השיר, השאול מכתובת מזמורי תהלים, באופן אירוני, הגובל בסרקסטי. למשל, ב"שיר מזמור לבני קרח" אין הצירוף "בני קרח" כינוי ללויים, המשמשים בקודש, אלא שם תואר לנעדרי חזון, הגורמים לשירת האני-השר להפוך מפיוט ליללה. אין הם מעוניינים בשירתו. לו דיבר אליהם, היה שכרו "אך לעג, לא פדות", לכן עדיף, כדבריו, שיהדק היטב את שיניו, יעשן וישתוק¹⁵. עניינם בענייני שעה, לכל היותר. סוגדים הם לכסף. הנה תיאור סרקסטי של "מטה הארגון של בני קרח": "ובבית המטה לבני קרח בעיר: / שלחן הכתיבה בלבדו הירק. / והלבד הזה בלב שחור השלחן / באספלטית על מכה אפלה - / אמנם פי כן. / אותו המדבר מימות המדבר / אותן המזמות מימות המדבר / אותם הפנים והעיניים ההן / אך משה האיש פה איננו... לכן / כורע העם הקטן, הנבוה, / לרגלי בני קרח, כבודר המדבר. / ועגל הכסף חזונם הנם."¹⁶. המשורר מחזירנו אל אבי-בני-קרח, המורד הגדול, שקינא במשה ובאהרן, ושלא נמצאה לו תקנה אלא בבליעת האדמה אותו ואת עדתו הרשעה. אצ"ג מציג את קרח בשיר בדיוק כפי שהוא מוצג במקרא, אבל הצירוף "מזמור לבני קרח" אינו לקוח מהחומש. מקורו בתהלים ושם בני קרח אינם מורדים! אם כך, כוונתו של המשורר בהחלט אירונית. המשורר אינו נכנע כמו בני קרח. לו רצה, יכול היה להיות "כפיטן הלועז: / שפור, חוליגן, משבח, דון וזאן. / אך הררי בין מגבירול עדי: / לא פיטן בטי"ת, כי משרש: תן - / פיתן... / מזמור לבני קרח... להם הרי טוב"¹⁷. זו חתימתו של השיר, הספוגה באירוניה כואבת, בחינת צדיק ורע לו, רשע וטוב לו.

אירוניה ממין אחר נמצא בנספח ל"הגברות העולה". השיר "בתוך אספקלריה שמו"¹⁸, מתאר את מצבה הנורא של ארץ ישראל. עניות נוראה, שטח קטן, אנשים מעטים, נמל דל אניות (רק שלוש), "ונה הפכאוב - עד עמק הפחוסים". שיר זה מסתיים בשלוש מילים: "מזמור לדוד בבצות". זו המסקנה העולה מהשוואת עברה המפואר של הארץ להווה האומלל בו היא נתונה בהווה השירי. זה עידן של "שכירת כלים", או, נוסח אחר: "ואליהו איננו נפגש בדרך -". הרישא של השיר: "אספקלריה נפלאה לדורות", כמו הסיפא: מזמור לדוד בבצות", מעידות על תחושה אירונית חריפה.

4. מזמורי תהלים כשירתו הפרסונלית של אצ"ג

פנים כפולים לאני-השר הגרינברגי, משורר של לאום ומשורר פרטי, אישי, אינטימי, ופרקי תהלים משרתים את שני הפנים. ב"משתה גלמודים בהאי עולם" מגולל המשורר חוויות - מלחמה והתפקרות

של חיילים, כפועל יוצא מהשפעותיה, כגון השתכרות עד אובדן חושים ("שֶׁלַח יְדָךְ אֶל הַכּוֹס / פִּי לֶכֶךְ בְּאֵנוּ צְלִילָה בְּעֶמֶק הַיָּא: שְׁעָה שֶׁל מְנוֹס"). הימצאות בתחושה של סחי ומאוס מזכירה לו את ימי ילדותו, אשר מומחשים באמצעות הידמותם למזמורי תהלים: "מִבֵּית אָבִי מִבֵּין גִּימֵי הַנָּבֵל לְמִלְכֵי כּוֹד בְּאוֹתֵיזוֹת פִּי / לְהַגִּיד בְּבִקְרַת חֶסֶדְךָ וְאַמוֹנָתְךָ בְּלִילוֹת / לְפִתְאֵם - ...הוֹבִילֵנִי לְבֵית הַיָּיִן / חֲבָרִי בְּצִבָּא הַנֶּכֶר"¹⁹. אותיות פיו של ילד פעוט מזכירות את מזמור ח', ג': "מִפִּי עוֹלָלִים וַיּוֹנְקִים יִסְדַּת עוֹז" ו"להגיד בבקר" מקורו בתהלים צ"ב, ג', שהוא מזמור שיר ליום השבת. לא לחינם נזכר המשורר דווקא במזמור זה, שהרי את יום השבת מאפיין יין קידוש. השוואת יין-קדושה ליין תרעלה מעוררת באני-השר תחושה של הימצאות "בְּקִרְקַע הַתְּהוֹם", של אובדן-תוֹם ושל "פְּרָצוּף בְּעוֹה".

גם במחרוזת "אדם במרחקי מעמקים" מתוארת ילדות אידיאלית במונחי תהלים: "מַעַל לְמִבּוֹאוֹת הַבְּתִיִּם כְּחִלֵי סִיד / שְׁדַלְתוֹתֵיהֶם כִּינּוּרִיּוֹת לְמַנְע"²⁰. בית הילדות מדומה ל"עוֹגֵב שְׁהִיָּה מְרוֹנָן", אחד מיני כלים רבים שמוזכרים בתהלים²². באותה מחרוזת משמש ים לתיאור ימי הווה קשים ואילו חצר אלוקים, לציון ילדות מאושרת: "בְּאֵתֵי בָּיִם יְמוֹתַי וְלִילֵי וְאֵין קוֹל מְשֻׁדָּה רְחוּקִי. / בְּתַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ"²³, כפסוק מתהלים צ"ב, י"ד: "שְׁתוּלִים בְּבֵית ה', בְּחַצְרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ".

פרקי תהלים מלווים גם את השירה, הנוגעת בסופיות חייו של האדם. חידלון פירושו, בין השאר, גם אובדן חשק מכל סוג, בתוכו אובדן התלהבות, אובדן ערגה או כיסופים, יהא היעד אשר יהא: "וְאֵין הַיָּצֵר מְסִית וְאֵין קִנְאָת הַחֶלֶק / בְּמוֹשֵׁב גְּבָרִים בְּדַבְּקוֹת לְכַבוֹת / בְּלֵי מַזִּים וְעַגְב"²⁴. כנגד "הללוהו" בכלי נגינה מגוונים, בתוכם גם מינים וגם עוגב שבתהלים ק"נ, שר הדובר שירת-אינות. לילות מכאוב, שאחריהם שחר, שספק אם הוא מבטיח דבר, מפויטים גם הם במונחי תהלים: "וַיְהִי לַיִל שְׁכֹוֹה וַיְהִי בִקְרַת, וְשַׁחַר אֲעִירָה כִּינּוֹר בְּתַי עוֹדוֹ", כתהלים נ"ז, ט' וכתהלים ק"ח, ג'.

לעתים ניכרת נימה אירונית בזיקה לתהלים. כנגד "שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד" (תהלים כ"ד, ז', ט'), היינו, תהליך של פתיחה, מתאר האני-השר מהלך חיי אדם כתהליך קבוע של סגירת שערים: "אֵנּוּ נִדְחָפִים ... וְאֲחֲרָיו / שׁוֹב אֶל שְׁעָרָ: וְכָל שְׁעָרָ שֶׁנִּפְתַּח אֵז לְכַנְסָה מִבְּחוּץ נִסְגַּר אֲחֲרָיו לְצִמִּיתוֹת, וְאֵין כַּח בְּיַדְנוּ לְפִתְחוֹ שׁוֹב. / כִּי אֵין בְּתַי הָאָדָם הוּא לְבִלְתֵּי שְׁעָרִים, כְּנִיסוֹת וַיִּצְיָאוֹת חוּץ"²⁵.

בשיר "מורא אהיה אשר אהיה" מתמודד אצ"ג חזיתית עם מזמור כ"ו בתהלים. כנגד "כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני" (פס' י'), המבטא ביטחון מלא באלוקים, מצהיר המשורר: "אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי בְּתַבֵּל הַרְחַק מֵאֵד / וְהָאֱלֹהִים יְכוֹל יַאֲסִפְנִי לֹא אֶל חֵיק חַם מְבֻשָׁר, / אֲלֵא לְעֶפֶר, כִּי אֵינוּ בֵר חֵיק מְבֻשָׁר הָאֱלֹהִים - "26. הגנת האלוקים אוטופית. בדידות האדם - וראית.

גם בשיר "עצב הגות אחרית"²⁷ נושא אצ"ג בערפו של מזמור תהלים אופטימי. כנגד "אשתך כגפן פריה בירכתי ביתך, בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך: הנה כי כן יברך גבר ירא ה'" (פס' ג', ד'), נמצא בשיר תיאור הפוך:

- - בְּמִקְרָא שְׁתִּילֵי זֵיתָיו וַיִּפֹּת תֵּאֵר בְּשִׁלְכָתָהּ.
מֵאֵד מֵאֵד גְּלִמּוֹד יִגְוַע אָדָם לְתֵהוֹם תַּחְתָּיו
וְשְׁתִּילֵי זֵיתָיו וַיִּפֹּת תֵּאֵר נוֹגַת צִיז, מְעִיז עָרֵב בְּנִבְעוֹ,
לֹא יִפְחִיתוּ אֶף טֶפֶה מִמְּלוֹא יָם מוֹת שֶׁהִגְעוּ.

אינות האדם, סופיות חייו - עובדה הם. כל השאר, כולל האידיליה המוצגת בתהלים - עורבא פרח.

סוגיית אנוש ואלוקים במובנה הרחב, האוניברסלי, נדרשת אף היא לתשתית תהלים. תלות אדם באלוקיו היא תופעה מוכרת. אורי צבי מציג תופעה הפוכה, של תלות האלוקים באדם, ולצורך המחשה הוא נעזר בלשון המזמורים:

אֶכֶן אֲמֵן! הֲרַבּוּ תְּפִלָּה בְּקוֹל מְנַעִים בְּזִמְר וְכִלְי נִגּוֹן שְׁחַרְיִת וְצַרְבִּית.
הָאֵל הַכֹּל יְכוּל לְמַלּוֹא עוֹלְמוֹ זְקוּק מְאֹד לְסַעַד יְשׁוּתוֹ
לְמַרְאֵה אָדָם טָבֵל לְמַעַנּוֹ לְשְׁחַרְיִת וְצִלָּה פּוֹרֵשׁ זְרוּעוֹת בְּשָׁר
וּמְנַעִים קוֹל תְּפִלָּה אֱלִיוֹ וְאִם בְּלִי עוֹגֵב וְכִלְי נִימִים.

כִּי הוּא זְקוּק מְאֹד לְתַפְלָתְךָ בְּגִיָּא, פֶּה בְּגִיָּא, קָטָן גּוֹף²⁶

"עוגב וכלי נימים" הם כלי זמרה, הנזכרים בתהלים ק"ג, ד'. כלי ניגון של שחר ושל ערב נזכרים ברבים ממזמורי תהלים. אורי צבי מרבה, אגב, להזכיר כלי נגינה, כגיתית²⁹, כמגרפה³⁰, כנבל³¹ ויותר מכול כעוגב, שעל שמו הוא מכנה את עצמו "עוגבר"³².

אורי צבי נזקק לכלי ניגון גם בבואו לתאר את נצחיותו של אלוקים מול חדלונו של אדם: "בְּאֶחָד הַהָרִים עוֹמֵד / בְּעֲמוּד עֵנַן הַמְּנַגֵּן-הָאֱלֹהִים / עַל כָּלְיוֹ אַחֲרֵי שְׁכַל כְּלֵי-נִגּוֹן בְּגִיָּא נְדָם". כלי הניגון אינו עומד אפוא עבור עצמו בלבד, אלא מייצג יישות ומהות מטאפיזית נצחית.

מקום מיוחד תופס כלי הנגינה בבלדה אוניברסלית, נטולת זמן ומקום, בעלת גוון מיסטי - "מעשה בסוס ורוכבו" - שמה. מתוארים בה יחסים בין "רוכב אש", היינו איש נבחר, מורם מעם לבין סוס, בעל תכונות אדם ולמעלה מהן, "סוס אלהי". "רוכב האש" מוצג כבעליו של כינור, שהוא משל לייצוד, לאתגר, למשימה ולדרך חיים. תיאורו של הכינור מזכיר את כינורות תהלים: "וְהַכִּנּוֹר בְּבֵיתוֹ עָרוּךְ מִיָּתְרִים / שָׁבוּ זֶר לֹא נָגַע / הִמְתִּיץ לְבוֹאוֹ מְנַצֵּר בְּנִרְתִּיק / יֵשׁ הָרְהַר: זֶה גִלְגּוֹל כְּנֹרוֹ שֶׁל דָּוִד"³³.

הבלדה מתמקדת בחשיפת הפער הקיים בין הצבת אתגר לבין היכולת לממשו, בין ציפיות שיוצרת אהבה גדולה, לבין אכזבות בגין מות מושא האהבה ומות עובריה. כוחו של אדם מתגלה כאפסי נוכח תופעות, שאין לו שליטה עליהן. ואם זה גורלו של "רוכב אש" מה יגידו בני תמותה, המהלכים על קרקע מוצקה?!

הסוס מצטרף אל שאר המתים, ולמרבת הפלא מתגלה בו חיות אחרי מותו. הוא מצליח להרחיק מעל גוויתו עוף המנקר את עיניו, לאחר שכל גופו נאכל על-ידי דורסים אחרים. "שִׁינְיוֹ נִתְּגַלּוֹ וְחִרְקוֹ: הִנְיָחוּ עֵינֵי לְרֵאֵיהוּ / וְעֵינָיו צוּפוֹת אֶל רוֹכְבוֹ עַד יָקוּם מִנְשִׁיָּה". מי הן הדמויות? מה הן מסמלות? מה משמעות הכינור? הרובד הגלוי ומחזור השירה, בו משובץ השיר³⁴ יעדיפו פרשנות אוניברסלית, שנרמזה לעיל. אף כי ניתן להציע גם משמעויות לאומיות, אך אלה חורגות מגבולותיו של חיבור זה.

5. ממכלול אל מסים

עד כה התבוננו במקומם של מזמורי תהלים בשירת אורי צבי באופן כללי. מעניין להתבונן בהתמודדותו

עם מזמורים מסוימים בתהלים. נזכיר שלושה: מזמור קל"ז, מזמור כ"ג ומזמור קי"ד.

5.1 מזמור קל"ז

אצ"ג מתייחס פעמים אחדות למזמור הקינה הידוע, "על נהרות בבל". כך, למשל, על רקע מלחמת ששת הימים נמצא: "על ערבים בתוכה תלינו כינורותינו ... והנה הם - - : למנצח מזמור לדוד צרוכים"³⁵. מלחמת ששת הימים הפכה את קצרת היגון שבתהלים לקצרת פלא ונס. המכים הפכו למוכים, "לאטם יורדים, מתדנבים, פלו הם מפסירי קרב". הכינור מנגן מחדש.

גימה אחרת, כואבת, שונה לחלוטין מנימת השמחה, שחוללה מלחמת ששת הימים, נמצא בשיר "המנהמים בערבית", בו ממיר אצ"ג את אויבי ישראל מבחון, בני אדום שבתהלים, באויבים מבית, המכונים על ידו "סוטים", "המנהמים בערבית כלפי ארץ המריה: / צרו צרו צד היסוד בזה / אין לנו חלק בדרך ובמלכות שהגיעה שעתה / הם אינם סרים לילה לביתם אכולי חרטה / ואינם נתנקים כאחיתפל, אפילו בחלום חילו"³⁶.

השיר "בנשאי ידי אל הדביר"³⁷ מתייחס, רובו ככולו, לתהלים קל"ז. גולת אירופה מדומה בו לגולת בבל: "בחשך של חצות אני בוכה מצל נהרות בבל. אני זוכר את חם-בכיי מאז ילדותי אל נהר / ואת פני בני בית אבי ואמי ו-גולי היהודים / על נהרות בבל. זה הרחק מכל משג מרחק ובכי בתוך גולים / אשר נגסו את אליוני אצבעותם לבל / יוכלו לצו שובים לפרט על כנורותיהם / ואין דומה לזה הבכי מאז עלי נהרות בבל / על משכבי / באורשלים-אל-קודס בחצות הליל שלי פה".

תהלים קל"ז מסתיים בקריאת נקמה ובתחושה של כאב בלתי נלאה: "אשרי שיאחו ונפץ את עולליך אל הסלע". לא כן השיר. הוא מסתיים בקריאת נחמה:

לשחרית אעטה אור כשלמה לבי ופי
לנוטה שמים ביריעה:
מזמור לדוד למנצח לדוד.

אצ"ג כורך מין בשאינו מינו: פרק קינה (קל"ז) בפרק תודה (ק"ד, ב'): "ברכי נפשי... עטה-אור כשלמה נוטה שמים כיריעה", על מנת לצאת מאיליה אל כוח, כדרכו בקינותיו בדרך כלל³⁸.

תהלים קל"ז משובץ אפוא בשירת אצ"ג באופן ישר והפוך. המשורר עושה בו כבשלו.

5.2 מזמור כ"ג

בשיר "ערב מזה מערבים" מתאר המשורר חלום בהקיץ, בו ממריאות יונים, המאוימות ע"י סכינים. האני-השר נפחד עד מוות, כודק אם בני ביתו שלמים ומתעשת, כדובר-השר בתהלים: "כַּנְגַל הַסֶּלַע מְצִלִי עֲבָרְנִי זָרֵם מְזֻמֹּר שִׁיר: / לֹא אֵיךָ רָע לְבֵיתִי זֶה, אֱלֹהֵי אָבִי"³⁹. השיר נחתם במראה של מקדש, נגוהות בהיכל, איל אדום לצידו של כוהן, אשר שר: "מְזֻמֹּר שִׁיר חֲנֻכַּת הַבַּיִת לִיְדִיכִי"⁴⁰. השיר חותם בכתובת, בה פותח מזמור כ"ג: "מזמור לדוד". האיל, הנרמו בסיפא של השיר, נטול גם הוא מן המזמור: "ה' רועי" ו"בנאות דשא ירביצני" שייכים ל"עולמו" של האיל. הסכינים, המאיימות על היונים, רומזות לגיא צלמות שבמזמור. ובשתי היצירות, בשיר ובמזמור מוחלפת האימה בנחמה.

אצ"ג נדרש למזמור זה גם בחתימת השיר השביעי במחרוזת "בהאי עלמא ובהאי ארעא": "גם פי אלה בגיא צלמות לא איךא רע. וגם לקרב אני גכון / רונגים הבשר והדם - וזה למנצח מזמור צרה האדם"⁴¹.

דבקות אדם באלוקיו משותפת אפוא למזמורי תהלים ולשיר של אורי צבי.

5.3 מזמור קיד

מזמור זה משמש כתשתית למחרוזת "דברים בעתם כגשמים בעתם", הלקוחה מהמחזור "בחותם הגורל הגועי". השיר התפרסם בי"ט באב תשט"ז (27.7.1956), ערב מלחמת סיני. בלעג מר מבקר המשורר את התערבות מנהיגי העולם בענייניה של ישראל: "לא רזשוךךן ולא אוךךון, לא נהר הגויים של אסלם ונצרות / פי נהר העברים: תירדן: זה גאון תירדן / החומר בגאות התנ"ך ממתיקות חקלילי תילדות / ... ומן זמר חזה הגבורה העברית מקרמות / מזה ומזה על גדותיו"⁴². הירדן הוא נהר עברי. "אבותיו של זה מניו יורק ושל זה דמן שוד / לא צברו במקלם ובחרפם אלו-מים-תירדן"⁴². תולדות הנהר כרוכות בתולדות העם היהודי ואבותיו. שורדי ארבעים שנות מדבר עברו בו עד מתניים וגם עד צוואר. בהקשר זה מצטט האני-השר מתהלים קי"ד:

אז רקדו ההרים כאילים וגבעות כבגי צאן
הו מה לה תנים כי תנוס? תירדן תסב לאחור?⁴³

מזמור תהלים מתייחס לגס קריעת ים-סוף. שירו של אצ"ג - לזיהוי הבעלות על הכנרת והירדן, ששיוכה ליהודים אינו טעון הוכחה, לדידו של השר: "תירדן הוא שלנו, לא של המרשילד, לא של אחרים"⁴⁴. מעניין, זמנים מתחלפים, דורות משתנים והוויכוחים על הבעלות על חלקי הארץ הזאת לעולם עומדים. מה שהיה הוא, כנראה, מה שיהיה. כדין הירדן כן דין הכנרת: "לא ימת

אָסֶלֶם וְלֹא יִמַת בְּצָרוֹת / הִיא: כְּנָרַת .. שְׁלִיז"45.

מזמור תהלים רק רומז למהות זרה, גויית, שישראל זכו להיחלץ ממנה ("בצאת ישראל ממצרים, בית יעקב מעם לעז"). אצ"ג מרחיב ומפרט את המהות הזאת. מזמור תהלים מתמקד באירוע הנסי. המשורר חרד מהתוצאה⁴⁶.

6. חתימה

מזמורי תהלים מהווים מסד רב-גוני לשירת אצ"ג. השימוש במ ישר והפוך, עמום או גלוי, אבל ומנחם, אישי ולאומי, של עבר ושל עתיד ובעיקר של עתיד דמוי עבר. ביטוי לכך נמצא, למשל, בשיר "אחרית דבר"⁴⁷, החותם את המחרוזת ההגותית הפתוחה, "ארבעה שירי בינה", אשר מתאים לחתימת דיון, גם על-פי שמו:

אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּעֵתִיד, קָבֵר הָיָה לְפָנַיִם.
וְאֲשֶׁר לֹא הָיָה, לֹא יִהְיֶה לְעוֹלָם.
עַל כֵּן אֲבַטַח בְּעֵתִיד, כִּי שִׁוִּיתִי אֶת דַּמּוֹת
הַעֶבֶר לְפָנַי: זֶה מְרָאָה וְנִגּוֹן.
סֵלָה וְהִלְלִיָּהּ וְאָמֵן - -

הערות ומראי מקומות

1. מכאן ואילך: אצ"ג.
2. ראה מדרש תהלים, ראש מזמור י"ח: "ר' יודן אומר בשם ר' יהודה, כל שאמר דוד בספרו כנגדו וכנגד כל ישראל וכנגד כל העתים אמרו". אמנם אמת זו אינה מאפיינת את מזמורי תהלים בלבד. גם על הנבואות אמרו חז"ל, שכל נבואה שהוצרכה לשעתה ולא הוצרכה לדורות לא נכתבה וכל נבואה שנכתבה, הוצרכה לשעתה ולדורות ומגילה, י"ד, ע"א) קבלה ברורה כזאת נמסרה במפורש לראשונה באגדת חז"ל: "משה נתן חמישה חומשי תורה לישראל ודוד נתן חמישה ספרים שבתהלים לישראל" (שוחר טוב, א', ב').
3. אורי צבי גרינברג, **כל כתביו**, כרך ב', ירושלים, מוסד ביאליק, 1991, עמ' 102-105. כל הציטוטים, להלן, מהוצאה זו, ולהלן יצוץ שם הכרך ומס' העמודים בלבד.
4. כרך י"א, עמ' 19-26.
5. **רעובת הנדר, ספר האלילות והכת**, כרך ה', עמ' 33-34.
6. הסיווג השיטתי אינו קשית מאחר שמזמורים רבים ניתנים לפירושים שונים ומייצגים תערובת של סוגים. לכן נוכל למצוא שיטות מיון שונות, לדוגמה ראה נ"מ סרנה, סוגי המזמורים ותוכניהם, תהלים, ספר תהלים, **אנציקלופדיה מקראית**, ח', 1982, עמ' 450-454.
7. כרך ה', עמ' 175.
8. **שם**, עמ' 171.
9. כרך ז', עמ' 111.
10. **שם**, עמ' 174.
11. **שם**, עמ' 175.
12. **שם**, שם.

13. כרך ה', עמ' 176.
14. כרך ה', עמ' 151.
15. כרך ב', עמ' 102.
16. **שם**, עמ' 104.
17. **שם**, עמ' 105.
18. כרך א', עמ' 169.
19. כרך י', עמ' 87.
20. כרך י', עמ' 126.
22. השווה תהלים ק"נ, ד': "הללוהו במנים ועגב",
שם, עמ' 130.
24. כרך י', עמ' 89.
25. כרך י"ג, עמ' 98.
26. כרך י"ג, עמ' 110.
27. כרך י"ג, עמ' 125.
28. כרך י', עמ' 99. זהו, אנב, נושא ידוע כבר בשירתו המוקדמת של אצ"ג. בשירו "עם אלי הנפח", בספר אנקראון על קטב העצבון נמצא: "ועירם אדבר עם אלי: עבדת בפרך. / עתה בא לילה: תן - שנינו ננות", כרך א', עמ' 124.
29. כרך י"ג, עמ' 20.
30. **שם**, עמ' 21.
31. כרך י', עמ' 87.
32. "שיר העוגב", כרך ו', עמ' 25 ו"שיר על העוגב שגדם", כרך ח', עמ' 49.
33. כרך י', עמ' 108.
34. "בהאי עלמא ובהאי ארעא", כרך י', עמ' 61-174.
35. כרך י"א, עמ' 100-101.
36. כרך י"א, עמ' 136.
37. כרך י"א, עמ' 188.
38. ראה אצל טליה הורוביץ, איליה וכח - שני צדי מטבע הקינה, הקינה בשירת אורי צבי גרינברג, חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן, תש"ן, עמ' 213-228.
39. כרך י"א, עמ' 162.
40. כרך י', עמ' 75.
41. כרך י"א, עמ' 27.
42. **שם**, עמ' 28.
43. **שם**, שם.
44. **שם**, השיר השלם, עמ' 27-30.
45. **שם**, שם.
46. לאצ"ג עמדה דומה לבעלות על סיני. ראה בהמשך המחרוזת "נצנה שער לסיני", **שם**, עמ' 29-30. מעניין מה היה אומר, לו חי היום, כשסיני כבר איננה בידינו ועל הבעלות על מקורות המים של הירדן והכנרת מתקיים ויכוח נוקב.
47. כרך ה', עמ' 37.